

В началото бе Словото

Искони бѣ слово и слово бѣ оу бога и богъ бѣ слово (Йоан 1:1). Първите записани думи на славянски, излезли под перото на Константин-Кирил – по думите на неговия житиеписец, мъж “почтен и благоверен и много начетен философ”, на когото Бог явява буквите и той започва да пише Евангелското сказание. Превежда гръцкото λόγος именно със слово, а не с рѣчь, глаголъ, бесѣда, съказание, писма или с други възможни синоними, може би заради близостта между слога на славянското **СЛОВО** и на гръцкото маюскулно ΛΟΓΟΣ. По-късно в *Проглас на Евангелието* Константин-Кирил отново говори за слово, обръщайки се към славянския род: *слышите слово отъ бога бо приде. слово еже крѣмитъ доуша чловѣчюскыа. слово еже крѣпитъ сръдъца и оумъ. Защото писменото слово е най-силното оръжие, то надживява вековете, както пергаментът и камъкът надживяват меча и желязото. Царете губят златните си корони, градовете губят материалното си великолепие и се покриват със забрава, но “словото – казва св. Григорий Богослов – с камък се не убива”.*

Защо България в своята национална история успява да запази езика и идентичността си при три царства, когато всъщност на два пъти изчезва от картата на Европа и то за столетия наред? Така е, защото България никога не загива като средище на Духа, тя остава вечна, както е вечно нейното писмено слово.

А за да го имаме и пребъдваме, най-напред заслугата е на светите братя Кирил и Методий, сътворили една свещена азбука – глаголицата – гениално филологическо постижение, чрез което българите поемат пътя към Вярата и Просвещението. Исторически момент, който определя бъднините на славяните и ги превръща от езичници в равностойни строители на духовния живот на християнска Европа. С глаголически букви са писани богослужебни и небогослужебни библейски книги, проповеди и служби, съчинения на отците на Църквата и жития, но също и молитви, битови надписи, оловни пластини срещу болести. През IX–X в. глаголицата е била широко разпространена из цялата българска земя. И въпреки големите си достойнства тя не устоява на времето, не се превръща във всеобщоупотребима азбука предимно заради голямата си графична отдалеченост от гръцкото писмо,

познато и употребявано два века в предхристиянска България. Глаголическите букви отстъпват пред кирилицата, съставена от книжовниците около цар Симеон в самия край на деветото столетие по модела на глаголицата въз основа на византийския маюскулен унциал. Въвеждането на кирилицата е дързък политически ход и прозорливо държавническо решение, чрез което владетелят е искал да приобщи българската държава към византийския цивилизационен модел и да я интегрира в християнска Европа и нейната духовна култура. От петте азбуки (три домашни: глаголическа, кирилска, руническа и две чужди: гръцка и латинска), познати на новопокръстена България, като официално писмо остава само една – кирилицата. Днес с нея пишат над 200 милиона души.

Старобългарските книги и надписи с глаголическо и кирилско писмо поставят началото на книжовния старобългарски език – най-древния писмен език на славяните, превърнал се в трети класически език на средновековна Европа наред с гръцкия и латинския. На старобългарски е създадена една от най-значимите литератури през Средновековието. Оцелялото е малка част от някогашната богата българска книжнина, но въпреки суровите исторически превратности миналото и езикът не са заличени. От светите братя и техните следовници, сред които св. Климент, св. Наум, Константин Преславски, Черноризец Храбър, Йоан Екзарх, Презвитер Григорий, Презвитер Козма, България получава “дар по-драг от злато и сребро, от скъпоценни камъни, от богатството, което преминава” (*Пространно житие на св. Кирил*). Книжовниците, като една малка армия, печелят такава голяма битка за България, която удържа народността в следващите векове.

Дали обаче това щеше да се случи, ако владетели не бяха княз Борис, цар Симеон и цар Петър, които в мъчителна борба с Византия и още повече с родовата си памет в едно съдбовно време е трябвало да избират непознати друми? Като големи държавници те не само са приели “дадените таланти” по евангелската притча (Мт 25: 14–29), но и са ги преумножили. Насърчавали ревностно книжовното дело, защото за тях то е било държавен въпрос за постигане на църковна и културна самостоятелност. Оцелели похвали, приписки, предисловия свидетелстват за тяхната лична обвързаност, особено на цар Симеон, който е меценат и поръчител на всеобхватна книжовна дейност. Само за две-три десетилетия се създава забележителна литература,

уникална царска библиотека, истинска школа. Това време със своя блясък и мащаб справедливо е наречено от следващите поколения на България Златен век. В книжовната съкровищница на старобългарски има всичко – Светото Писание, богословски и философски трактати, патристика, исторически, природонаучни и астрономически съчинения, църковни закони, компилации от всякакви книги и какво ли още не. Словото тържествува! Но неговото разпространение е скъпо струващо начинание, пергаментните книги изискват съществен финансов ресурс. Затова понякога книжовниците са заличавали написания текст (слава Богу, не съвсем!) и върху същия пергамент са изписвали нов текст – така се раждали палимпсестите. За тяхното разчитане голяма заслуга има съвременната българска медиевистична наука. На нея дължим и откритията в областта на църковната песенна поезия, съхранила ценни свидетелства за автори и творби. В канони и служби от състава на различни химнографски сборници в акростих са закодирани имената на св. Климент, св. Наум, Константин Преславски. Това са най-ранните отломки от старобългарската писменост, вероятно създадени на глаголица, макар и дошли до нас в по-късни славянски кирилски преписи. Откритията променят представите ни за нашия патрон св. Климент не само като автор на слова и поучения, не само като преводач на византийска песенна поезия, но и като автор на оригинални песнопения в духа на приемственост на своя учител св. Методий.

Защото няма духовен напредък без книжовна приемственост. След падането на Преслав част от старобългарските ръкописи са били отнесени в Киев, където получават нов живот под перото на староруските книжовници и стават крайъгълен камък на руската духовна култура. Старобългарското начало заляга и в сръбската книжовна традиция от XII в. нататък. Словото и Духът надскачат народностните граници.

Възможно е старобългарски книги да са достигнали до Второто българско царство и така да са станали свързващо звено между Плиска, Преслав, Охрид и Търново. Тези ръкописи не са се запазили, но научните изследвания насочват към подобна хипотеза. Старобългарски книги са попаднали и в атонските манастири и са дали тласък на втория голям разцвет на славянската писменост. Главни действащи лица в този процес са книжовниците начело със своя духовен водач патриарх Евтимий – негово

верую е обновата на книжнината чрез създаването на нов правопис и редактирането на богослужебните ръкописи. Той, според панегиричните слова на Григорий Цамлак, “като някакъв нов Мойсей и втори законодател се спуснал от висотата на умствената планина, донесъл нови богонаписани скрижали и ... предал на църквата истинското небесно съкровище – съвсем ново, съвсем честно, съгласно с Христовото благовестие”.

Грижата за книгите “прегръщат” и двама големи държавници – царете Иван Асен II и Иван Александър, без чието прозорливо и ревностно съдействие можем само да гадаем дали щеше да го има духовният мост между Първото и Второто българско царство. Отново България е средище на Словото, отново пред прага на нашественици, както в края на бляскавия десети век. Но след падането на Българското царство под османско владичество Евтимиевият правопис, чиято основа е светогорска, бързо се разпространява сред другите славяни, най-напред в Сърбия, а после във Влашко, Молдова и Русия. Пренасят го следовниците на св. Евтимий – Киприан (по-късно митрополит Киевски, Литовски и на цяла Русия), Григорий Цамблак, Константин Костенечки ведно с търновските ръкописи, въздигнали като норма Кирило-Методиевите достижения и превърнали се в ядрото на сръбската, руската, влашката и молдавската книжнина на славянски език.

На историческата сцена се сменят епохи на възход и упадък, но през всичките времена езикът, книгите, които не престават да се преписват, съхраняват българската идентичност и благодарение на духовността България не е могла да бъде заличена. Тя винаги е имала свое Писание и в него е българската слава, всичкото друго богатство е тленно. Както казва нашият учител св. Климент “Не преминава ли богатството като призрак, като сянка, не окапва ли като цвят?”. Да си спомним и за учителя на нашия учител – св. Кирил, който пред възможността за бляскава кариера във византийския двор избира да проповядва и учи хората и напуска земния свят като обикновен духовник. Да си спомним и за св. Методий, който доброволно изоставя високия си пост в славянското княжество и става монах, “защото – казва житиеписецът му – не искаше да смущава душата си с онова, що не остава вечно”. Ами средновековните преписвачи, които вечно искат прошка за грубото си писане и благославят я някой донесъл им пресол и млечице, я друг

– сладки плодове и винце. В останените от тях бележки често четем **Поминайте ма!** – и те наистина не са забравени благодарение на книгите, преписвани и в зной, и в студ, и в глад, и в жажда.

И в епохата на османското владичество книжовната традиция не замира, особено по манастирите, където се преписват и създават книги от обикновени монаси, но и от образовани книжовници като Владислав Граматик, Йоасаф Бдински, Димитър Кантакузин. В епохата на Предвъзраждането най-четени са сборниците с нравствено-поучително съдържание дамаскини (над 200 достигнали до нас), в които църковнославянската тематика се преплита с народния говорим език. **Язъ не щъ мога написа златоустно слово за дамаскинитѣ, не ми достигатъ похвални рѣчи, ами поне да бжде истинно, четем в Троянския дамаскин.** Дамаскинарската книжнина е връзката с новобългарската писменост, тя е стъпка към възрожденското мислене и Паисиевата История. Затова след нейната поява дамаскинарите стават първите ѝ преписвачи. Защото от зазоряването тръгва денят ...

Ще изминат пет столетия на робство и България отново ще се възроди. Само десет години след Освобождението ще се създаде новото огнище за Просвещение – Софийският университет. Нашата дълбока признателност към братята Евлоги и Христо Георгиеви, които щедро материализират идеята за средище на науката и културата в Нова България. Преди 130 лета Висшият педагогически курс се преобразува в първото и единствено Висше училище в Княжеството, а основатели и първи преподаватели са седем големи фигури в българската наука. Завършили филологически, исторически, богословски, педагогически и юридически науки в престижни университети на Европа и Русия, те наново възраждат духовността и поставят началото на научното знание. А който трупа знание, трупа и грижа, ако перифразираме Екlesiаст. Днес грижата е наша. Още повече, когато имаме великата чест Алма Матер да носи името на св. Климент. “Неговите ученици били най-добри от всички по живот и по учение”, казва житиеписецът му Теофилакт. Дали ще успеем като него да направим грижата за Словото и Духа “своя храна и удоволствие” и да съборим “стената на незнанието”? – пак по думите на житиеписеца.

В този ден честваме паметта на нашия патрон. Всъщност празникът на св. Климент е бил установен още в края на десетото столетие – паметта му е

отбелязана в календара на глаголическото Асеманиево евангелие от това време. За почитта на българите към светителя свидетелстват агиографски и химнографски текстове, написани на старобългарски език (от Климентови ученици) и на гръцки език (от охридски архиепископи, живели от XI до XIV в.). През следващите столетия песнопения и жития за св. Климент се разпространяват в печатни издания, на църковнославянски се превежда гръцката му служба, през XX в. се съставя нова съвременна служба на църковнославянски, и сега използвана в българското и руското богослужение. А всенародната обич е създавала уникален празник на буквите, писмеността и славянската култура.

Днес компютрите замениха пачите пера и модерни думи са акаунт, линк, файл, нет, копвам, пействам ... Днес някои родители обясняват на първокласниците как се пише буква *a* – като кльомба без байраче. За мен обаче, убедена съм, че и за повечето българи, искони **бѣ** слово и слово **бѣ** оу бога и богъ **бѣ** слово. Вярвам, че Изкуството на Словото няма да изостави хората.

Честит празник!